

за якої чітко не можливо спрогнозувати повернення фахівця в Україну. Особливо це стосується науковців, які сьогодні потрапили у рамки виконання нового положення про присвоєння вчених звань доцента і професора, що передбачає знання англійської мови і стажування за кордоном. Активне обговорення цих вимог серед науковців як на робочих місцях, так і соціальних мережах, ЗМІ та інших інформаційних джерелах, формує громадську думку про те, що, оскільки вищі навчальні заклади не будуть фінансувати таких вимог і це перш за все треба самим науковцям, то останні і мають самі вкласти значну суму грошей у виконання цих вимог і, відповідно, серед них постає питання: а чи треба повертатися назад в Україну, якщо за півроку стажування можна знайти собі місце роботи і за кордоном? Вирішення цього питання поки залишається відкритим.

Висновок

Отже, ми окреслили основні напрями соціального метаболізму в освіті, що пов'язані з формуванням нового світогляду і суспільної ідеології у контексті перетворення знання із суспільного блага на капітал, який стає предметом торгівлі, який можна продати і отримати з цього зиск. Тому освіта, що до середини ХХ століття формувала у суспільстві особистість, яка відповідає певним запитам конкретного суспільства, перетворюється тепер на соціальний інститут, що формує особистість із новими цінніс-

ми орієнтирами – споживача освітніх послуг, який в обмін на отримані знання і їхню оплату при навчанні може продати вже їх у якості своїх професійних умінь, навичок, компетенцій тощо за вищу ціну роботодавцеві і отримати завдяки цьому престижну роботу, владу, певний соціальний статус тощо. Фактично комерціалізація освіти, перетворення її на ринковий механізм у світі, що глобалізується, дає можливість констатувати про посилення обмінних процесів між різними підсистемами суспільства і освітою, а також про актуалізацію й активізацію обмінних процесів у європейському та світовому освітньому просторі.

Означені висновки є проміжними і спонукають до подальшого дослідження соціального метаболізму в освіті, зокрема у європейському та світовому освітньому просторі, визначенні та обґрунтуванні механізмів соціального метаболізму в освіті тощо.

Список літератури

1. Суловська Т.Є. Економічний механізм інтернаціоналізації університетської діяльності / Т.Є. Суловська // Стратегія економічного розвитку України. – 2008. – Вип. 22-23. – С. 158-164.
2. Самойленко Н.Б. Роль міжнародних освітніх програм в Україні у забезпеченні якості підготовки фахівців із вищою гуманітарною освітою / Н.Б. Самойленко // Наукові праці. – 2012. – Випуск 146. Том 158. – С. 21-27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/199-187-4.pdf>

Н.В. Крохмаль

СПЕЦИФИКА СОЦИАЛЬНОГО МЕТАБОЛИЗМА В ОБРАЗОВАНИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Статья посвящена анализу специфики межсистемного обмена образования как социального института и социальной системы с другими системами общества. Рассмотрено социальный метаболизм образования с наукой и экономикой в условиях глобализации, исследовано управление знаниями как результат и конечная цель обмена в современном обществе.

Ключевые слова: межсистемных обмен, социальный метаболизм в образовании, экономика знаний, управление знаниями.

N. Krokhamal

THE SPECIFICITY OF SOCIAL METABOLISM OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article analyzes the specifics of intersystem exchange of education as a social institution and a social system with other systems of society. It considers social metabolism of education with science and economy of the globalized world, knowledge management is viewed as a result and the ultimate goal of exchange in the modern society.

Keywords: intersystem exchange, social metabolism in education, knowledge economy, knowledge management.

УДК 130.2:323.28:316.324.8 (045)

Т.В. Мерщій

КУЛЬТУР-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті здійснено аналіз феномену тероризму та виявлено його характерні форми, домінуючі на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: культура, тероризм, форми тероризму, інформаційне суспільство.

Вступ

Проблема феномену тероризму є досить актуальною в сучасних філософському і культур-філософському дослідженнях. Необхідність розробки цієї проблематики зумовлена станом сучасного суспільства, адже процеси інформатизації суспільства, кризові тенденції у світовій та національних

культурах, наростаюча економічна нестабільність і інші соціальні та політичні чинники активізували дії терористичних угруповань. За формами свого прояву тероризм завжди був багатоліким і багатоманітним, але його різноманіття ще ніколи не було настільки багатогранним, як в умовах інформаційного суспільства. Саме ситуація його поширення змушує

дослідників знову і знову звернутися до переосмислення феномену тероризму. Явище тероризму тією чи іншою мірою завжди було присутнє в соціальному житті, проте саме сучасний тероризм за масштабами й формами постав поряд з такими глобальними проблемами суспільства, як війна, екологічна криза, демографічні зсуви та інші. Терористичні акти здатні провокувати великомасштабні військові конфлікти і служити каталізатором глобальних катастроф. Масштаби деструктивного потенціалу сучасного тероризму є настільки значними, що дають підстави розглядати це явище як загрозу для всього людства в XXI столітті. Відповідно, це актуалізує потребу в теоретичному осмисленні феномену сучасного тероризму та виявленні його форм.

Постановка завдання

Мета статті полягає у проведенні аналізу феномену тероризму. Авторка зосереджує увагу на характерних його формах, що домінують на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій

Як зазначалося вище, сучасний тероризм є породжує багато проблем, які є малодослідженими в рамках культур-філософського дискурсу. Перші наукові підходи до вивчення тероризму були запропоновані в країнах Заходу. Найбільш відомими сучасними західними дослідниками даної проблеми є І. Александер, Б. Дженкінсон, У. Лакер, Р. Рубінштейн, П. Уїлкінсон, С. Хантінгтон. Але ще Г. Гегель, К. Маркс, Ф. Ніцше, З. Фрейд, Е. Фромм та інші філософи XIX – початку XX століть розглядали феномен тероризму крізь призму насильства і страху.

Найбільш повно розібратися в механізмах теоретичної діяльності людини (на індивідуальному рівні) в процесі дослідження тероризму допомагають праці таких дослідників соціальної дії, як М. Вебер, І. Гофман, Дж. Мід, А. Шюц та інші. Філософське обґрунтування соціальної самоідентифікації тероризму розглядається з позиції когнітивної універсалиї «Я / Інший», що знайшло відображення в узагальненому аналізі концепцій М. Бахтіна, Ж. Бодрієра, М. Бубера, А. Камю, Ж.-П. Сартра, М. Хайдеггера.

Соціально-політичним аспектам сучасного тероризму присвячені праці таких відомих російських дослідників, як В. Вітук, О. Грачов, С. Ефіров. Аналіз міжнародно-правового механізму можна знайти в розробках І. Блищенко, П. Валєєва, Л. Галєнської, М. Жданова, І. Карєпеца, Є. Ляхова, Л. Моджорян, Ю. Рїбакова, Г. Старушенко та багатьох інших авторів. В Україні відомими дослідниками у цій сфері є В. Антипенко, В. Глушков, В. Глущенко, В. Кругов та інші вчені. Серйозною розробкою проблематики інформаційного тероризму займаються Г. Почепцов, В. Цїгїчко, В. Мандрагєля, В. Головченко, В. Гондюл та інші.

Незважаючи на достатню кількість праць, присвячених феномену тероризму в соціальних науках, актуальним залишається культур-філософське дослідження сучасного тероризму, що перебувають у стадії формування та потребують дослідження форм його прояву.

Основна частина

Сьогодні найпопулярнішою та найрозповсюдженішою є концепція, згідно з якою тероризм визначається як яскраво виражена агресивно-соціальна дія, яка виходить за межі традиційних етичних і законодавчо прийнятих норм поведінки людини або соціальної групи. Сучасний тероризм – це деструктивний феномен суспільного буття, метою якого є маніпуляція соціальними суб'єктами в локальній чи глобальній ситуації, за допомогою створення та нагнітання атмосфери особистого і соціального страху, використовуючи елементи насильства, що спрямовані проти цивільних людей [1, с. 69] Діяльність сучасних терористичних організацій поширюється на політичну, ідеологічну, економічну, соціальну та інші сфери життя суспільства. Відповідно до їхньої діяльності виникають найрізноманітніші форми прояву тероризму, аналіз яких є необхідним для цілісного його розуміння й вироблення методів боротьби з ним.

Як закордоні, так і вітчизняні політологи, юристи, соціологи тощо, неодноразово намагалися класифікувати тероризм. В основі їхньої класифікації були запропоновані різні критерії, що відображали багатомірність та складність цього явища. Так, наприклад, історії притаманна велика документальна та хронологічна база з виділенням історичних форм прояву тероризму. У соціології описані конкретні ситуації терористичної діяльності з описанням форм тероризму, які є характерними для певного соціального, політичного, економічного чи іншого випадку; в політології наведені аспекти правового і політичного характеру терору з відповідною класифікацією. Проте при всьому різноманітті підходів у літературі немає всебічного аналізу форм прояву сучасного тероризму. Для обґрунтування свого розуміння класифікації сучасних форм тероризму звернемося до напрацювань у даній сфері.

Як уже відзначалося вище, існує безліч підходів до критеріїв і форм класифікації тероризму. З точки зору ідентичності суб'єктів терористичної діяльності, тероризм може бути етнічним і релігійним. Суб'єктами етнічного тероризму є групи, чий статус визначається етнічною приналежністю. Прихильниками релігійного тероризму є терористичні організації, об'єднані приналежністю до однієї конфесії. Однією з причин виникнення тероризму на релігійному ґрунті є фундаменталізм, притаманний у різних формах усім світовим релігіям.

За соціально-політичною спрямованістю розрізняють лівий і правий тероризм. Лівий тероризм орієнтується на різні ліві соціально-політичні доктрини (марксизм, ленінізм, троцькізм, анархізм, маоїзм, кастроїзм тощо). Мішенню для лівих терористів стають представники панівної політичної сили, державні чиновники, співробітники органів безпеки, банкіри, бізнесмени, що співпрацюють з урядом, функціонери проурядових політичних партій. Ліві терористи створюють підпільні бойові організації, координують свою діяльність у міжнародних масштабах. Правий тероризм орієнтується на традиційні для нації політичні доктрини та цінності. Мішенню для нього є, насамперед, ліві й ліберальні політики та активісти профспілкового руху. За багатьох обставин виникає необхідність виокремлювати тероризм політичний, оскільки він часто зустрічається в суспі-

льному житті. Такий тероризм розглядається і кваліфікується як форма політичного насильства, опозиційна діяльність екстремістських організацій або окремих осіб, метою яких є систематичне або одиначне використання насилля (або його загрози) для залякування урядів, населення тощо.

За способами впливу на об'єкт тероризму можна виділити демонстративний та інструментальний види. Демонстративний тероризм має на меті привернути увагу до якоїсь проблеми (наприклад, екологічної: будівництво АЕС, захист довкілля, зберігання хімічних і ядерних відходів тощо), драматизувати її, викликати насамперед емоційну реакцію у політичних опонентів, які виступають об'єктом терористичних актів.

Суб'єкти інструментального тероризму вважають психологічний ефект своїх дій побічним, другорядним. Його прихильники прагнуть досягнення суто реальних змін у владних відносинах. Це відбувається шляхом заподіяння фізичної шкоди політичним опонентам, а також іншим ні в чому не винним людям.

За засобами, що використовуються в ході терористичних актів, можна виокремити тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, вибухові пристрої, літаки, танки, зенітні ракетні установки тощо), а також тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо).

Розвиток сучасних технологій породжує і такий новий вид тероризму, як комп'ютерний (кібертероризм), що передбачає атаки на обчислювальні центри, центри управління військовими мережами й медичними установами, на банківські та інші фінансові мережі, засоби передачі даних за допомогою комп'ютерних мереж.

Щодо суб'єктів терористичної діяльності можна виділити: тероризм держави в міжнародних справах; тероризм проти тиранів; тероризм правителів проти народів поневолених країн; терор влади проти народу, певного класу,

конфесії, соціального прошарку, організації, секти, групи; терор фанатиків; терор опозиції проти влади; терор представників поневоленого народу проти поневолювачів; терор у процесі боротьби за владу і перерозподілу влади; тероризм психопатів; явний терор [2, с. 55].

На початку 90-х років ХХ ст. виявилися нові тенденції розвитку терористичного руху. Коротко узагальнюючи їх, можна серед них виділити такі основні:

- кількість терористичних актів поступово зменшується. Об'єктивно на перше місце висувається ісламський тероризм, який до того ж активно розширює свої сфери впливу;

- як основна загроза терористичної діяльності розглядається використання зброї масового ураження;

- відбувається зрощування транснаціональної злочинності й терористичних організацій, які використовують одне одного для досягнення власних цілей. Радикальні групи одержують можливість підкріпити свою фінансову базу шляхом продажу наркотиків, зброї. Злочинні угруповання нерідко наймають бойовиків із терористичних організацій для ліквідації політиків, здійснення диверсійних актів;

- проявилися паростки нового нетрадиційного тероризму. Це терористи, які захищають так звані специфічні інтереси;

- підвищується технічна озброєність терористів. Терористичні організації використовують новітні комп'ютерні технології, супутникові телефони, сучасні засоби підробки документів. Цей вид тероризму здійснюється для саботажу урядових закладів, заподіяння економічних збитків великим виробничим корпораціям, для дезорганізації роботи з потенційною можливістю великих людських жертв, поширення комп'ютерних вірусів.

Резюмуючи вищесказане щодо існуючих традиційних форм тероризму, з позиції культур-філософського аналізу, можна виділити такі форми сучасного тероризму: 1) тероризм як інструмент (засіб); 2) тероризм як явище контр-субкультури; 3) тероризм як знакову систему. За такої класифікації враховується історичний, культурний, соціальний та світоглядний аспекти даного феномену.

Раніше тероризм носив яскраво виражену форму політичної боротьби і використовувався в якості інструменту для досягнення конкретних політичних цілей. Характерною рисою такого тероризму є спрямованість терактів (жертвами стають провідні політичні діячі, керівники країн) та їхній локальний масштаб (в рамках конкретної країни або регіону). Прояв інструментальних підстав тероризму можна спостерігати й сьогодні, проте основною тенденцією його сучасного існування є істотне зниження терактів, що носять яскраво виражений інструментальний, політичний характер. З плином часу ця форма тероризму трансформувалася: відкинувши політичну основу, тероризм став самостійним явищем, незалежним від волі суб'єктів політичної діяльності.

Яскравіше сьогодні тероризм представлений у вигляді контр – субкультурного явища, в основі якого лежать цивілізаційна, соціальна і релігійна складові. Тероризм постає як спільнота, до складу якої входять суб'єкти терористичної діяльності, що являють собою самостійну субкультуру з позиції культурно-ціннісних критеріїв представників («Свої») і контркультуру («чужі»). Характерною рисою цієї контр – субкультурної спільноти є тероризм як інструмент взаємодії через своєрідну мову та символи інтеракції, що проявляється у вигляді терактів.

В умовах глобалізації особливо гостро постає питання світоглядних доктрин, ціннісних орієнтирів різних культур. Як Слушно зазначає В. Устьянцев, – «у загальному плані концепти-цінності життєвого простору тісно переплітаються з кодами культури, виступають формами усвідомлення суспільством, його творчими елітами місця і ролі російської цивілізації в європейській історії. Через це відмінність базових концептів-цінностей Заходу і Сходу призводить до різних духовних підстав цих історичних типів цивілізаційного простору» [3, с. 96]. В основу духовного світогляду представників контр-субкультурного тероризму закладена позицію «Я – Інший».

З розвитком сучасних засобів масової комунікації знаковість тероризму набула світового масштабу. Так, Ж. Бодрійяр розглядає тероризм як специфічну сучасну форму насильства: «сценічну» або «телегенічну» Він зазначає, що присутність телекамери в

тому чи іншому місці сама по собі може викликати спалах насильства. Навіть якщо усунути всі телекамери, терористи все одно знайдуть спосіб досягти потрібного ефекту: «Тероризм у сучасних умовах є формою насильства, розрахованою на масове сприйняття» [4, с. 80]. Маніпуляція суб'єктами терористичної діяльності масовою свідомістю є неможливою без цієї складової. Якщо раніше латентний елемент насильства був лише доповненням при інструментальній реалізації тероризму, то сучасні реалії говорять на користь повністю автономного буття знакової тероризму.

Запропонована класифікація тероризму як інструменту (засобу), як явища контр-субкультури та тероризму як знакова система є еволюційною проекцією даного феномену.

Висновок

Сучасний тероризм – це деструктивний феномен суспільного буття, метою якого є маніпуляція соціальними суб'єктами в локальній чи глобальній ситуації, за допомогою створення та нагнітання атмосфери особистого і соціального страху, використовуючи елементи насильства, що спрямовані проти цивільних людей. Запропонована нами класифікація тероризму як інструменту (засобу), тероризму як явища контр-субкультури та тероризму як знакової системи є еволюційною проекцією даного феномену. Інструментальна форма тероризму пройшла найдовший шлях розвитку і, по суті, не є чимось новим і незвичайним для суспільства. Контр-субкультурний ком-

понент сучасного тероризму пройшов тривалий шлях еволюції, розвивався разом із соціокультурними, етнічними, професійними та іншими установками суспільства у світі, що глобалізується та представлений у суспільстві як один з важливих самостійних чинників. Знакова форма сучасного тероризму вийшла на перший план порівняно недавно, що обумовлено бурхливим розвитком техніки і масмедійних технологій.

Існування і розвиток виділених форм сучасного тероризму наочно демонструє постійну трансформацію цього явища. Стає зрозумілим, що в суспільстві викоринити тероризм і терористичні угруповання повністю неможливо, але можна мінімізувати частоту й масштаби терактів за допомогою подолання глобальної кризи людської культури інформаційного суспільства.

Список літератури

1. Пашкевич И. Л. Терроризм как инструмент борьбы и контркультура: сущность и структурный анализ // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2007. – № 5. – С. 68-71.
2. Иорданов М. Дело № 666. Террор / М. Иорданов. – Махачкала : Юпитер, 2002. – 431 с.
3. Устьянцев В. Б. Пространство цивилизаций в контексте смены типов рациональности / В. Б. Устьянцев // Философия и общество. – 2007. – № 3. – С. 81-98.
4. Шоломова Т. В. Нравственно-эстетические аспекты современного терроризма / Т. В. Шоломова // Эстетика в интерпарадигмальном пространстве: перспективы нового века : материалы науч. конф., 10 окт. 2001 г. / С.-Петербург. филос. о-во. – Вып. 16. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. филос. о-ва, 2001. – С. 79-81.

Т.В. Мерщій

КУЛЬТУР-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ ФЕНОМЕНА ТЕРРОРИЗМА В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье проведен анализ феномена терроризма и выявлены его характерные формы, доминирующие на современном этапе информационного общества.

Ключевые слова: культура, терроризм, формы терроризма, информационное общество.

T. Mershchii

CULTURAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF TERRORISM IN THE INFORMATION SOCIETY

The article analyzes the phenomenon of terrorism and reveals its characteristic form, dominating at the present stage of the information society.

Keywords: culture, terrorism and forms of terrorism, information society.

УДК 291.11

О.М. Сідоркіна

ДУХОВНИЙ ПРОСТІР ТА СПОСІБ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються аспекти соціального значення явищ духовної сфери, прослідковано зв'язок процесів у духовному просторі та їхній вплив на формування змісту поняття способу життя.

Ключові слова: духовний простір, духовна сфера, духовність, суспільна свідомість, спосіб життя.

Вступ

Процеси у сучасному духовному просторі супроводжуються значними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, породжуючи низку проблем соціального, економічного, політичного та культурного характеру, вирішення яких потребує комплексного врахування матеріальних та духовних чинників розвитку суспільства. Зміни в духов-

ному житті людини відіграють важливе значення. Духовна складова суспільства, відображаючи процеси в матеріальній сфері і одночасно впливаючи на соціальні умови життя, набула загального характеру нестійкості та концептуального розмаїття, надаючи відповідних імпульсів усій соціальній системі, формуючи нові риси способу життя.

Суспільна свідомість як складова способу життя і